BO‘LAJAK MUSIQA O‘QITUVCHILARINI MILLIY MUSIQA MEROSI ASOSIDA KASBIY TAYYORLASHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Ibragimova Shaxnozaxon Bahodirovna
Guliston davlat universiteti
“An’anaviy xonandalik va xalq cholg’ulari” kafedrasi stajor o‘qituvchisi
ibragimovashahnoza46@gmail.com

Annotatsiya: maqolada bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini milliy musiqa merosi asosida kasbiy tayyorlash jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Mumtoz va xalq musiqasini o‘rgatishda interfaol, loyihaviy va raqamli usullarni uyg‘unlashtirish yo‘llari asoslab berilgan, mavjud muammolarga yechimlar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: milliy musiqa merosi, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik texnologiya, maqom, xalq qo‘shiqlari, interfaol usul, ustoz-shogird, integratsiya.

Kirish: Milliy musiqa merosi xalqning tarixiy xotirasi, uning dunyoqarashi, estetik didi va ma’naviy qadriyatlari mujassam bo‘lgan bebaho xazinadir. Asrlar davomida og‘zaki an’ana orqali avloddan avlodga o‘tib kelgan maqom yo‘llari, xalq qo‘shiqlari, marosim aytimlari, dostonlar va cholg‘u kuylari bugungi kunda nafaqat san’atshunoslik, balki pedagogika fanining ham muhim tadqiqot obyektiga aylangan. Shu bois oliy pedagogik ta’lim muassasalarida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini milliy musiqa merosi asosida kasbiy tayyorlash masalasi bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etmoqda.

Mamlakatimizda olib borilayotgan ta’lim islohotlari ham aynan shu yo‘nalishni qo‘llab-quvvatlaydi. Yangi tahrirdagi «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunda ta’lim sohasida eksperimental va innovatsion faoliyatni joriy etish masalalari alohida tartibga solingan. Davlatimiz rahbarining 2017-yil 17-noyabrdagi qarorida esa milliy maqom san’ati «xalqimiz madaniy merosining ajralmas qismi» sifatida e’tirof etilib, ushbu noyob san’atni asrab-avaylash va rivojlantirish yuzasidan muhim vazifalar belgilab berilgan [Ganiyeva I.: 3].

Biroq ko‘p yillik pedagogik faoliyatimiz davomida kuzatilgan holatlar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida milliy musiqa merosi ko‘pincha alohida axborot sifatida, tarixiy ma’lumotlar yig‘indisi tarzida o‘rgatiladi; zamonaviy pedagogik texnologiyalar esa bu mazmun bilan uzviy bog‘lanmagan holda, ba’zan rasmiyatchilik uchun qo‘llaniladi. Natijada talaba maqom yoki xalq qo‘shig‘i haqida bilimga ega bo‘lsa-da, uni maktab o‘quvchisiga

qiziqarli, ta’sirchan va zamonaviy shaklda yetkazish malakasini to‘liq egallamaydi. Mazkur maqolaning maqsadi – milliy musiqa merosi mazmuni bilan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zaro integratsiya qilish orqali bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish yo‘llarini ilmiy-metodik jihatdan asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqotda tizimli, kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlarga tayanildi. Musiqashunoslik, musiqa pedagogikasi va metodikasiga oid ilmiy-o‘quv adabiyotlarni o‘rganish, umumiy o‘rta ta’lim maktablari musiqa madaniyati dasturlari mazmunini qiyosiy tahlil qilish, pedagogik kuzatish va ilg‘or tajribalarni umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Ntijalar va muhokama: Bizningcha, «milliy musiqa merosi» bo‘lajak musiqa o‘qituvchisini tayyorlash nuqtayi nazaridan uch qatlamdan iborat yaxlit tizimdir: birinchidan, xalq musiqa ijodi (alla, yor-yor, o‘lan, mehnat, mavsum va marosim qo‘shiqlari, lapar va yallalar); ikkinchidan, mumtoz musiqa (Shashmaqom, Xorazm maqomlari, Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari); uchinchidan, bastakorlik va o‘zbek kompozitorlik ijodi. Xalq kuylarining aksariyatida u yoki bu maqom pardasi, kuy tuzilishi yoki doira usuliga yaqinlik yaqqol seziladi; shu ma’noda Shashmaqomni xalq musiqa merosining o‘zagi deyish mumkin. Xalq og‘zaki musiqa ijodi ham o‘zining ko‘p qatlamliligi va seruslubligi bilan ajralib turadi, uning urf-odat va marosimlar bilan bog‘liq namunalari yoshlarni milliy ruhda tarbiyalashning ta’sirchan vositasi hisoblanadi.

Ikkinchidan, maktab amaliyoti bo‘lajak o‘qituvchiga aniq talablar qo‘yadi. Musiqa madaniyati fani bo‘yicha davlat ta’lim standarti va dasturlarida o‘zbek xalq musiqasi namunalari, maqom va Shashmaqom, mumtoz musiqa hamda o‘zbek kompozitorlarining zamonaviy asarlari o‘rin olgan [Sharipova G., Xodjayeva Z.: 17]. Yangi dasturlarda o‘quvchilarni go‘zallikni his eta oladigan, milliy musiqa merosimizga vorislik qila oladigan barkamol inson qilib tarbiyalash asosiy maqsad sifatida belgilangan [Sharipova G., Xodjayeva Z.: 46-47]. Boshlang‘ich sinflardayoq «O‘zbek xalq musiqa ijodi» yil mavzusi sifatida o‘rganilishi, «Xalq aytimlari va cholg‘ulari», «Bayram va marosim qo‘shiqlari», «Mavsum qo‘shiqlari» kabi chorak mavzulari o‘tilishi [Sharipova G.: 6] o‘qituvchidan bu materialni nafaqat bilishni, balki uni mohirona ijro etish va bolaning yosh xususiyatlariga moslab tushuntira olishni talab qiladi.

Uchinchidan, yuqoridagilardan kelib chiqib, bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining milliy meros bilan bog‘liq kasbiy kompetensiyasini to‘rt tarkibiy qism birligida ko‘rish maqsadga muvofiq: musiqiy-nazariy va tarixiy bilimlar; ijrochilik malakalari

(kuylash, milliy cholg‘uda chalish, jo‘rnavozlik, jamoa bilan ishlash); metodik-texnologik malakalar (darsni loyihalash, mos usul va vositalarni tanlash); ma’naviy-qadriyatli munosabat. G.Sharipova haqli ravishda bo‘lajak o‘qituvchi fortepiano bilan birgalikda o‘zbek xalq cholg‘ularida ham musiqiy asarlarni ijro eta olishi, xalq musiqa ijodi bilan chuqur tanish bo‘lishi zarurligini ta’kidlaydi [Sharipova G.: 3]. Bizningcha, musiqachining kasbiy tayyorgarligi keng bilimdonlik, yuksak musiqiy madaniyat, mustahkam nazariy asos va ijrochilik puxtaligi birligida namoyon bo‘ladi. Shuningdek, musiqa o‘qituvchisi ziyrak va oqil pedagog-tarbiyachi ham bo‘lishi lozim, chunki sinf jamoasi bilan qo‘shiq o‘rganish, aslida, kichik xor bilan ishlash demakdir.

To‘rtinchidan, amaliyotda bir qator muammolar mavjud. Birinchi muammo – og‘zaki an’ana va nota yozuvi o‘rtasidagi tafovut. Notaga ko‘chirilgan maqom yoki xalq qo‘shig‘i ijroning nozik jihatlarini, ya’ni nola, qochirim, ovoz bezaklari va usulning jonli nafasini to‘liq aks ettira olmaydi. Ikkinchi muammo – sifatli audio va video materiallarning tarqoqligi, o‘zbek tilidagi raqamli o‘quv resurslarining yetishmasligi. Uchinchi muammo – ustoz-shogird an’anasiga xos bo‘lgan uzoq muddatli, yakkama-yakka ta’limning auditoriya soatlari doirasiga sig‘masligi. To‘rtinchi muammo – interfaol usullarning milliy meros mazmuniga moslashtirilmay, umumiy shablon tarzida qo‘llanishi.

Ushbu muammolarni hal etishda biz quyidagi pedagogik texnologiyalarni milliy meros mazmuni bilan uyg‘unlashtirishni taklif etamiz.

1. Interfaol usullar. «Klaster», «Insert», «Venn diagrammasi», «Aqliy hujum» kabi usullar milliy musiqa mazmuniga moslashtirilganda yuqori samara beradi. Masalan, «Venn diagrammasi» yordamida talabalar Buxoro Shashmaqomi va Xorazm maqomlarining tuzilishi, cholg‘u tarkibi va ijro uslubidagi umumiy hamda farqli jihatlarni aniqlaydilar; «Klaster» usulida esa «Navro‘z» mavzusi atrofida mavsum qo‘shiqlari, marosim, raqs va cholg‘ularni bir tizimga keltiradilar. Bugungi kunda ta’lim jarayoniga innovatsion va modulli texnologiyalarni joriy etish davr talabiga aylanganini ham unutmaslik kerak [Sharipova G., Xodjayeva Z.: 20-21].

2. Loyiha ta’limi. Talabalarga «Mahallamiz qo‘shiqlari», «Voham allalari» kabi mavzularda tadqiqot-loyihalar topshiriladi. Ular o‘z hududidagi keksa avlod vakillaridan xalq qo‘shiqlarini yozib oladi, notaga tushiradi, matnini sharhlaydi va maktab o‘quvchilari uchun dars ishlanmasi tayyorlaydi. Bunday ish talabalarning mustaqil ta’limini samarali tashkil etish va ijro mahoratini o‘stirishga ham xizmat qiladi [Ibragimova N.: 288-290]. Bunday loyiha talabani passiv tinglovchidan

merosning faol tadqiqotchisi va targ‘ibotchisiga aylantiradi, shu bilan birga tarix va san’atshunoslik sohalarining amaliy hamkorligini ham ta’minlaydi.

3. Keys-stadi texnologiyasi. Talabaga real pedagogik vaziyat taklif etiladi: masalan, o‘smirlar estrada qo‘shiqlariga qiziqib, maqom tinglashni zerikarli deb hisoblaydi. Talaba bu vaziyatdan chiqish yo‘llarini ishlab chiqadi – maqom yo‘lining zamonaviy ijrolari bilan qiyoslash, kuyning she’riy matni mazmunini ochib berish, o‘quvchilarni doira usulini chalishga jalb etish kabi.

4. Raqamli texnologiyalar. Multimedia taqdimotlar, audio-video arxivlar, nota muharrirlari (MuseScore, Sibelius) yordamida xalq kuylarini notaga ko‘chirish, onlayn platformalarda «teskari sinf» (flipped classroom) shaklidagi mashg‘ulotlar milliy merosni o‘rganishga yangi imkoniyatlar ochadi [Ibragimova N.: 91-93]. Bunda o‘qituvchining kompyuter va multimedia vositalaridan erkin foydalana olishi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, mashhur hofiz va sozandalar ijrosidagi yozuvlarni tahlil qilish notada aks etmaydigan ijro nozikliklarini anglashga yordam beradi va yuqorida qayd etilgan birinchi muammoni qisman hal qiladi.

5. Ustoz-shogird an’anasining zamonaviy talqini. Maqom ustoz sozanda va xonandalar tomonidan kelgusi avlodlarga ko‘z qorachig‘idek asrab-avaylab yetkazilgani [Rajabov I.: 6] bu an’ananing pedagogik qudratidan dalolat beradi. Ijrochilik mahorati asrlar davomida aynan ustoz-shogird an’anasi orqali egallab kelingan, bunda meros asarlarining ijro uslublari ma’naviy tarbiya vositasi vazifasini ham o‘tagan. Bugungi sharoitda bu an’anani mentorlik dasturlari, tajribali hofiz va sozandalar ishtirokidagi mahorat darslari, video-darslar hamda talabalarning kichik guruhlarda yuqori kurs talabalaridan saboq olishi shaklida tiklash mumkin.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, har qanday texnologiya mazmunga xizmat qilishi lozim, aksincha emas. Jonli ijro, jonli ovoz va jonli muloqot milliy musiqani o‘rgatishda birlamchi bo‘lib qoladi; texnologiya esa ana shu jonli tajribani boyituvchi, chuqurlashtiruvchi vosita xolos. Boshqa xalqlar musiqa madaniyatini chuqur anglash uchun ham talaba avvalo o‘z milliy musiqa merosini puxta o‘zlashtirgan bo‘lishi kerak [Ganiyeva I.: 6]. O‘qituvchi esa pedagogik texnologiyaning asl mohiyatini anglab, har bir mashg‘ulotning loyihasini tuza olishi va undan amaliyotda mohirona foydalana olishi kerak.

Xulosa: Milliy musiqa merosi bo‘lajak musiqa o‘qituvchisini kasbiy tayyorlashning qo‘shimcha emas, balki o‘zak mazmuni bo‘lishi lozim. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar – interfaol usullar, loyiha ta’limi, keys-stadi, raqamli vositalar – milliy meros mazmuni bilan uzviy bog‘langandagina haqiqiy samara beradi.

Shu munosabat bilan quyidagilarni taklif etamiz: musiqiy ta’lim yo‘nalishi o‘quv rejalariga «Milliy musiqa merosini o‘qitish texnologiyalari» nomli tanlov fanini kiritish; har bir pedagogika oliy ta’lim muassasasida hududiy musiqa folklorining raqamli fonotekasini yaratish; talabalarning pedagogik amaliyoti topshiriqlariga milliy meros materiallari asosida dars loyihalash vazifasini kiritish; tajribali hofiz va sozandalar ishtirokida muntazam mahorat darslarini tashkil etish. Ushbu takliflarning amalga oshirilishi bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini yuksaltiribgina qolmay, milliy musiqa merosimizning yosh avlod qalbiga chuqurroq singishiga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxari

1. Ganiyeva I. Sharq xalqlari musiqa tarixi: darslik. – Toshkent: Navro‘z, 2021. – 164 b.
2. Ibragimova N. Musiqa san’atida yangi pedagogik texnologiyalar qo‘llanilishi // Innovative achievements in science 2025. – 2025. – Vol. 4, № 45. – B. 91–93. https://interoncof.com/index.php/chelyabinsk/issue/view/275
3. Ibragimova N. Talabalarning ijro mahoratlarini o‘stirishda mustaqil ta’limning ahamiyati // O‘zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2025. – Vol. 4, № 47. – B. 288–290. https://bestpublication.net/index.php/ozfan/issue/view/120
4. Rajabov I. Maqom asoslari: qo‘llanma. – Toshkent: O‘zbekiston Madaniyat vazirligi Jumhuriyat metodika xonasi, 1992. – 118 b.
5. Sharipova G. Musiqa va uni o‘qitish metodikasi: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Turon-iqbol, 2006. – 184 b.
6. Sharipova G., Xodjayeva Z. Musiqa o‘qitish metodikasi: darslik. – Toshkent: NIF MSH, 2020. – 136 b.